

מבוא

עופר סיטבון

התגובות הרבות והאהדות לכרך הראשון של "מעשי משפט" איששו את התחושה כי כתב העת עונה על צורך קיים. שדה עריכת-הדין הציבורית-חברתית משווע לבמה שבה יידונו לעומק השאלות המורכבות והמגוונות המלוות את העבודה היומיומית בתחום זה: הדילמות המקצועיות והערכיות שבהן נתקלים עורכי-הדין החברתיים; מקומה של עריכת-הדין החברתית במסגרת הפרופסיה המשפטית ודפוס היחסים שלה עם האוכלוסיות המוחלשות; תפקידו של המשפט בכלל בקידום של שינוי חברתי ועוד. שאלות אלו, המעסיקות זה כמה עשורים את הקהילה המשפטית האקדמית בעולם בכלל, ממשיכות ללוות אותנו גם בכרך השני של "מעשי משפט".

כרך זה פותח במאמר ביקורת שכתבה פרופ' רות גביון על המהדורה השנייה של ספרו של ג'רלד רוזנברג *The Hollow Hope* שהתפרסמה בשנת 2008. ספר חשוב זה, שעורר בשעתו פולמוס גדול בארצות-הברית, מציג תזה מקורית המציבה סימן שאלה בדבר מידת יכולתם של בתי המשפט להוביל שינוי חברתי. מאמרה המרתק של פרופ' גביון מציג את הספר בפני קהילת המשפטנים החברתיים בישראל ומעלה תובנות חשובות על אודות הדומה והשונה בין ארצות-הברית לישראל בהקשר זה.

בהמשך הכרך מובא ריאיון שערכה ד"ר נטע זיו עם פרופ' הרמן שוורץ, מייסד התכנית להכשרת מנהיגות משפטית בתחום זכויות האדם והאזרח של הקרן החדשה לישראל. הריאיון מתאר, בין השאר, כיצד התפתחה התכנית, החוגגת בימים אלו 25 שנים להיווסדה, והייתה גורם מרכזי בהיווצרותה של פרקטיקה תוססת של עריכת-דין חברתית בישראל. בכך מבקש "מעשי משפט" לחלוק את הכבוד הראוי לתכנית זו ולפרופ' שוורץ עצמו.

מאמרם של ד"ר אריה ונגר ושל גלעד אוסטרובסקי מעמותת "אדם, טבע ודין" מנתח באופן ביקורתי את השימוש הגובר בכלים משפטיים לקידום ההגנה על הסביבה, נושא שנדון גם בכרך הראשון של "מעשי משפט". המאמר, המציג פרספקטיבה מעניינת של כותבים שאינם משפטנים, מתמקד אמנם בהצגת מגבלות השימוש בשיח הזכויות בתחום הסביבתי, אולם הוא מעורר פעם נוספת את השאלה הרחבה יותר בדבר מידת ההצדקה והיעילות שבשימוש בשיח משפטי זה לקידום מטרות ציבוריות וחברתיות כלליות.

מאמרה של עו"ד אסנת מנרל, מנהלת מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה, פותח צוהר מעניין לעבודתו היומיומית של הפרקליט ולדילמות הניצבות בפניו. אף על פי שמשפטנים חברתיים רבים מסווגים לא פעם את מחלקת הבג"צים כגוף ממסדי המשרת את השלטון, התמונה מורכבת יותר. נראה כי – בשונה אולי מאשר בארצות הברית – ראוי להפנות מבט גם לעשייה החשובה של עורכי-הדין בשירות הציבורי למען ההגנה על זכויות האדם ולמען קידומם של מהלכים חברתיים מרכזיים. נזכיר, כי מסקנה דומה עלתה גם מן הראיון עם היועץ המשפטי לממשלה, מני מזוז, שהתפרסם אף הוא בכרך הראשון של "מעשי משפט".

מאמרו של עו"ד דבי גילד-חיו ושל עו"ד סיגל שהב הוא המאמר הראשון בעברית העוסק באופייה של עריכת-הדין החקיקתית בישראל. כלי זה הולך ותופס בשנים האחרונות מקום בולט

בפעילותם של ארגונים חברתיים, ומכאן החשיבות הנודעת לדיון בו ולניסיון להמשיגו ולהבין את יתרונותיו וחסרונותיו. באמצעות דוגמאות שונות מפעילותה של האגודה לזכויות האזרח, המאמר מצביע על הדילמות המורכבות שעריכת-הדין החקיקתית מציבה בפני עורכי-הדין החברתיים ועל הצורך להרחיב את השימוש בה.

מאמרו של עו"ד איתי סבירסקי מפנה זרקור חשוב אל מעורבותה של הקליניקה למשפט ורווחה באוניברסיטת תל-אביב בפרויקט "התארגנות עובדים": פרויקט זה מסייע לעובדים לא מאורגנים להתאגד, ואף הוביל להקמתו של ארגון העובדים החדש "כוח לעובדים". המאמר ממחיש את האופן שבו עריכת-דין לשינוי חברתי יכולה לפסוע בין השדה המשפטי לבין השדה הקהילתי. גם מאמרה של נני בלס עוסק בקשרי הגומלין שבין המשפט לבין הקהילה ומספר את סיפור מסעה האישי, הפמיניסטי, במסגרת פרויקט "מפתח לזכויות" שנערך בקליניקה לפמיניזם משפטי באוניברסיטת חיפה, בשיתוף עם ארגון "איתך מִלֵּךְ – משפטניות למען צדק חברתי". המאמר מתאר פרויקט סיוע לנשים דרוזיות המבקשות להתגרש, ובכך מאיר תופעה חברתית מורכבת וכמעט לא מוכרת.

בכרך זה אנו ממשיכים במפעל התרגום של מאמרים קלסיים בתחום עריכת-הדין החברתית. הפעם הבאנו את מאמרה של פרופ' לוי א' ווייט, המציג את סיפור השימוע המנהלי שנערך לגברת ג', אשה החיה בעוני, בגין ההחלטה לשלול ממנה "תשלום עורף" שקיבלה ושבו השתמשה לשם רכישת נעלי יום ראשון לבנותיה. מאמר זה מציג היטב את השפעתה של המציאות החברתית הריבודית על פערי השפה והתודעה שבין המערכת המשפטית לבין האוכלוסיות המוחלשות – פערים הקיימים גם בישראל. כמו כן, המאמר מדגים את ההבחנה הריאליסטית הידועה על הפער בין החוק הכתוב על ספר לבין המציאות המשפטית בשטח, ומציע פרקטיקות התנגדות פוסט-מודרניות כאמצעי לשינוי חברתי.

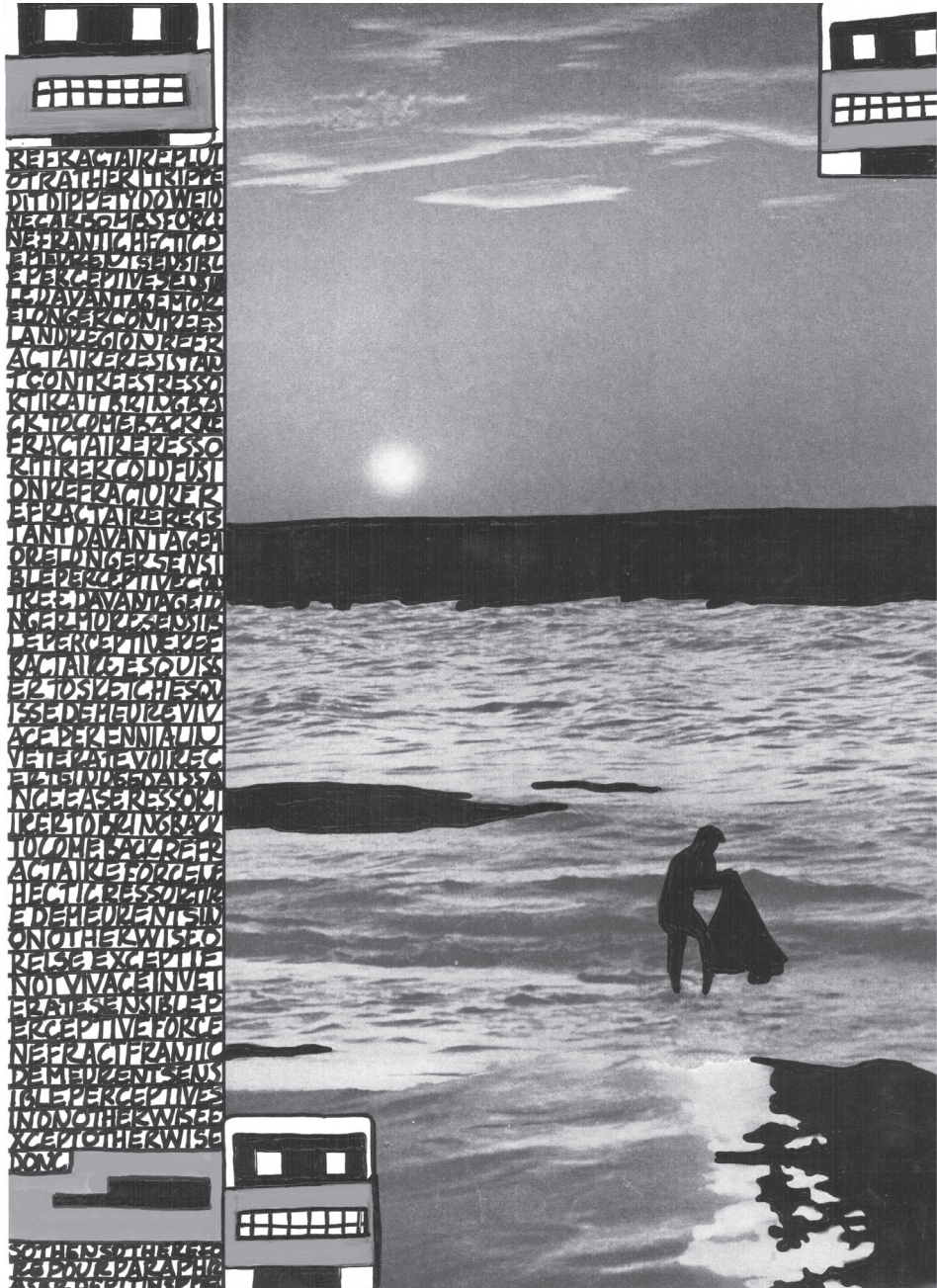
עוד ביקשנו בכרך זה להרחיב את אופקיו של העיסוק בעריכת-הדין החברתית באמצעות כלים דיסציפלינריים מגוונים. מאמרה המרתק של ד"ר אורית קמיר מדגים היטב כיצד ייצוגים קולנועיים של עריכת-דין קהילתי, בסרט ההוליוודי ארץ קרה, עושים שימוש חדשני בסוגות (ז'אנרים) קולנועיות מוכרות באופן המאפשר להנחיל תפיסות פמיניסטיות מתקדמות לקהל הרחב. מאמרה של עו"ד מיכל תג'ר מארגון "קו לעובד" עושה שימוש מקורי בסיפור יהודי עממי מימי הביניים על הצלחת מאבקו המשפטי של אדם "רעב ביותר", כדי להציג תובנות הרלבנטיות גם היום בדבר תפקידו ואופן פעולתו של עורך-הדין הקהילתי בישראל.

מאמרו של ד"ר דני פילק, יו"ר ארגון "רופאים לזכויות אדם", מתאר את חלקו הניכר של המשפט במסחור שירותי הרפואה בישראל. מסחור זה, שהוא חלק ממהלך רחב יותר לפירוקה של מדינת הרווחה הישראלית, מדגים את מרכזיותו של הכלי המשפטי בעיצובם של תהליכים חברתיים וכלכליים, כמו גם את הקושי לתת תרגום משפטי נאות לערכי הסולידריות והשוויון העומדים בבסיסן של הזכויות החברתיות – ובכללן הזכות לבריאות. המאמר מדגיש אפוא את החשיבות הנעוצה בפעילות חברתית ופוליטית לצד הפעילות בזירה המשפטית.

הדיון בזכויות החברתיות עולה גם במאמרה של ד"ר ריקי שיו מהחוג לסוציולוגיה באוניברסיטת חיפה. שיו מציגה ניתוח מעניין של ה"חיבוק" שנתנה הקהילה המשפטית לשיח הביקורתי בעניין הצדק החלוקתי והזכויות החברתיות. תהליך הלגיטימציה האמור היה כרוך בעיקרו המרכיבים הרדיקליים של התביעה לשינוי חברתי מבני, דבר המצביע שוב על מרכזיותו של השיח הליברלי

בהגמוניה המשפטית השלטת. המאמר מציע לאתגר שיח זה "מבפנים", באמצעות "גישת היכולות" של הכלכלן זוכה פרס נובל אמרטיה סן, המאפשרת תפיסה רחבה של זכויות חברתיות. הכרך מסתיים במאמר קצר של עו"ד יובל אלכשן, המציג פן ידוע פחות בכיוגרפיה של ברק אובמה, הנשיא הנבחר של ארצות-הברית, שהיה בעברו עורך-דין קהילתי פעיל. המאמר מציג את תפיסת עולמו המקצועית של אובמה כמו גם את העקרונות של עריכת-דין קהילתית שבהם השתמש בקמפיין הבחירות שלו. מלבד "גאוות היחידה" שמאמר זה יכול למלא בה את קהילת המשפטנים החברתיים באשר הם, המאמר מלמד על הקשר האפשרי – שראוי להעמיק ולחקור אותו – בין עבודה משפטית קהילתית לבין פעולה פוליטית משמעותית. המתבונן ברשימת המאמרים של הכרך השני אינו יכול שלא להבחין בריבוי התכנים הנוגעים לארצות-הברית. ריבוי זה עשוי להעיד על ההשפעה העמוקה שהייתה – ועודנה – לשיח ולפרקטיקה המשפטניים האמריקניים על ההתפתחות של עריכת-הדין החברתית בישראל. זוהי השתקפות נוספת של תהליכי האמריקניזציה העוברים בעשורים האחרונים על החברה בישראל ובכלל זה על האקדמיה. לצד אפשרות הלימוד החשובה מתרבות משפטית דינמית ומורכבת, דומה שכדאי לתת יותר את הדעת גם על ההבדלים החברתיים, הכלכליים והפוליטיים שבין ישראל לארצות-הברית, וזאת כדי לנסות ולאפיין את היבטיה הייחודיים של "משפטנות חברתית נוסח ישראל".

"מעשי משפט" הוא כתב עת המבקש לספק אלטרנטיבה לכתבי העת הקיימים. חזון זה מתבטא גם ברצוננו להרחיב את תפוצת התכנים המופיעים בכתב העת (בעיקר באמצעות האינטרנט), ולכן המאמרים מוגנים על ידי רישיון זכויות יוצרים מסוג Creative Commons (CC). זהו מיזם חדשני, ללא כוונת רווח, שמטרתו לייצר פורמט חדש של רישיונות שיאזנו בין זכויות הקניין הרוחני המוענקות לכל יוצר או יוצרת לבין התרת שימוש חופשי מסוים ביצירה. על פי רישיון זה, היוצרים שומרים בדיהם את זכויות היוצרים ומרשים לאחרים שימוש חופשי ביצירתם בכפוף לתנאים מסוימים. בכך מאפשר הרישיון לגשר על הקשיים שמערימים חוקי זכויות היוצרים בפני האפשרות להעביר את המידע אל הציבור הרחב. "מעשי משפט" הוא כתב העת המודפס הראשון בישראל שאימץ רישיון CC, ואנו מקווים שכתבי עת רבים נוספים יצעדו בעקבותיו. לבסוף, בכרך זה של "מעשי משפט" אנו ממשיכים בקו שהתווינו בכרך הראשון – שילוב יצירות אמנותיות עכשוויות היכולות להעניק השראה לעוסקים בעשייה המשפטנית החברתית. הפעם, נוסף על שיתוף הפעולה הנמשך עם מוזאון "על התפר" בירושלים, בחרנו לשתף פעולה עם שתי גלריות קהילתיות: הגלריה לאמנות באום אל-פאחם וגלריית "ברבור" בירושלים. קהילת המשפטנים החברתיים בישראל היא קבוצת עילית של אנשי שטח ואקדמיה אכפתיים ויצירתיים, אידאליסטיים אך מפוכחים, מעין "אליטה משרתת" בעלת מחויבות חברתית ומוסרית. "מעשי משפט" גאה להיות הבית של קהילה זו. שני הכרכים הראשונים של כתב העת ממחישים – כך אנו מקווים – את הצורך בשפה מקצועית משותפת ובכלי ניתוח עדינים ומתחכמים. לשם כך ממשיך "מעשי משפט" לקדם בברכה מאמרים של משפטנים ומשפטניות מהאקדמיה ומהפרקטיקה, ופותח את שעריו בפני פרי עטם של סטודנטים וסטודנטיות העושים צעדיהם הראשונים בעולם עריכת-הדין החברתית.

גרי גולדשטיין, מתוך הסדרה אדם ועמלו, 2004, דיו, מדבקות וטיפקס על דפי ספר 20.5X28 ס"מ.